

Anatol EREMIA

Reglementarea și ocrotirea onomasticii românești în Republica Moldova

A.E. – dr. hab., cercetător conferențiar, lingvist, specialist în onomastică. A editat 25 de cărți, cele mai recente fiind *Dicționar explicativ și etimologic de termeni geografici*, Chișinău, 2006; *Dicționar geografic universal*, Chișinău, 2008; *Localitățile Republicii Moldova. Ghid informativ documentar*, 2009.

Onomastica românească, acest sistem lexical-onimic al limbii române, s-a constituit și a evoluat timp de secole și milenii, fiind condiționat de factori lingvistici și extralingvistici. Fiecare epocă, fiecă etapă de dezvoltare a societății umane a favorizat apariția anumitor categorii de unități onimice. În onomastică și-au găsit reflectare aspecte definitorii din viața materială și spirituală a oamenilor: ocupațiile, tradițiile, obiceiurile, credința. Unele nume proprii geografice și de persoane evocă evenimente, fapte și întâmplări demult consumate, altele redau starea socială, fiscală sau juridică a populației. Numeroase sunt toponimele ce au la bază particularitățile fizico-geografice și naturale ale terenului. Toponimele și antroponimele adesea reprezintă cuvinte și forme rar folosite în prezent sau demult ieșite din uz.

Numele proprii exprimă un anumit conținut, comunică o anumită informație (lingvistică, istorică, geografică etc.). Nume lipsite de sens onimic nu există, după cum nu există cuvinte lipsite de semnificații, fără valoare semantică și funcțională, fără utilizare în vorbirea curentă. Onimicele, numele topice și de persoane, nu pot fi adaptate la o altă limbă, modificate sub aspectul formei sau substituite cu alte nume, la întâmplare, cu orice ocazie, după placul oricui. Deosebit de grave sunt cazurile de scriere și rostire incorectă, de transcriere eronată a numelor proprii dintr-o limbă în alta. Acestea creează confuzii de tot felul, complică și fac imposibilă comunicarea. Onomastica

dispune de legi și legități, de reguli și norme care trebuie cunoscute și aplicate. Or, aceste exigențe și atribuțiuni inerente ale onomasticii, ca disciplină științifică, nu au fost respectate nici în trecut și, în multe privințe, nici astăzi.

În Basarabia, până la începutul sec. al XIX-lea, toponimele și antroponimele românești apăreau scrise oarecum îngrijit, atât în documentele oficiale (hri-soave, catagrafii, cronici, hărți etc.), cât și în lucrările științifice, în operele artistice. Aceasta pentru că numele de locuri și localități serveau în trecut drept repere de orientare pe teren, mărci sigure de hotar între moșii, sate și ținuturi, iar numele de persoane – ca însemne individuale ale persoanelor de orice rang și situație în societate. În continuare, inserăm câteva exemple de scriere corectă a unor nume proprii, excerptate din cele mai vechi documente ale cancelariilor domnești: toponime – *Călinești* (1441), *Cornești* (1420), *Dumești* (1420), *Iurceni* (1430), *Mănești* (1436), *Onești* (1436), *Vrănești* (1429); antroponime – *Barbă* (1436), *Bratu* (1408), *Căliman* (1441), *Ciorbă* (1430), *Crăciun* (1414), *Oancea* (1435), *Petru* (1429), *Ștefan* (1426) [1, p. 51, 67, 93 ș.a.].

Numele proprii erau înscrise corect, cu mici abateri de grafie, și în registrele recensămintelor din sec. XVIII – înc. sec. XIX: *Chișinău, Durlăști, Frumoasa, Gotești, Greceni, Negrești, Onișcani, Orhei, Păhărnicești, Sărăteni, Strășeni, Telenăști, Vorniceni, Zărnești; Andronache, Apostol, Barbu, Cărăiman, Ciobanu, Dănilă; Ion, Petre (Petru), Ștefan, Toader* (1774) [2, p. 485 și urm.]. Numele proprii și-au păstrat formele originare, mai mult ori mai puțin conforme, și în documentele statistice din anul 1817 [3, p. 56-83, 120-172]. Aceasta pentru că recenzorii erau în cea mai mare parte români, buni cunoscători de limba română.

Schimbări radicale în acest domeniu intervin în următoarele decenii, mai ales în perioada țaristă, instituită în Basarabia. Autoritățile imperiale impun, la nivel regional și apoi de gubernie, tot felul de impedimente și interdicții în sferile vieții publice. Limba română este strâmtorată și ulterior exclusă definitiv din activitatea administrației, școlii, bisericii. Este interzisă tipărirea cărților în limba maternă. Onomastica este revizuită și ajustată la canoanele limbii ruse. Actele stării civile și de identitate sunt falsificate sub aspect onimic. Numele de persoane românești sunt denaturate ca formă sau, în genere, înlocuite cu altele de sorginte străină. Astfel, antroponimia noastră pierde din originalitate și tradiționalism. Prenumele *Claudia* devine *Клавдия, Cozma – Кузьма, Dumitru – Дмитрий, Ion – Иван, Petru – Пётр, Simeon – Семён, Ștefan – Степан*. Și numele de familie sunt deformate și artificial adaptate la modele străine: *Adămiță – Адамица, Angheluță – Ангелуцов, Barbălată – Барболат,*

Brăileanu – Браилян, Brănișteanu – Броништян, Căldare – Колдарь, Dohotaru – Доготарь, Olaru – Оларенко, Pârcălabu – Паркалаба, Tâlmăciu – Толмач, Untilă – Унтилов.

De nerecunoscut a devenit toponimia autohtonă: *Alexandreni, Belycy, Butuchani, Vorzareșty, Vulkaneshy, Godyany, Edivny, Izvoru, Karpinyany, Mалаешty, Nisporeny, Orgeev, Soroky, Chetyryany* (pentru *Alexăndreni, Bălți, Butuceni, Vărzărești, Vulcănești, Glodeni, Edineț, Izvoare, Cărpineni, Mălăiești, Nisporeni, Orhei, Soroca, Citereni*). Mai mult, satele nou întemeiate, majoritatea prin colonizare, cu populație strămutată din alte regiuni și gubernii, erau „rebotezate” în limba rusă, denumirile lor fiind marcate prin formativele *-ка, -овка, -евка*. La finele sec. al XIX-lea, numărul acestora atinge cifra de 180, față de 17 câte erau la începutul aceluiași secol.

Ulterior, aceeași politică de modificare și denaturare a onomasticii o practică și noile autorități ale regimului totalitar sovietic. Astfel, formațiile hibride în *-ка, -овка, -евка, -аны, -яны* și *-ешty* s-au înmulțit și au căpătat răspândire generală. În plus, numele de localități compuse au fost totalmente traduse în limba rusă: *Anenii Noi – Новые Анены, Buzduganii de Jos – Нижние Бuzдуганы, Hăsnășenii Mari – Большие Аснашаны, Larga Veche – Старая Ларга, Negurenii Vechi – Старые Негуряны, Obreja Nouă – Новая Обрежа, Poreștii de Sus – Верхние Понешты, Sărătenii Vechi – Старые Саратены, Ulmul Mic – Малая Ульма* etc.

În scurt timp, de pe harta republicii au dispărut circa 350 de nume de localități, acestea fiind desființate și declarate de autorități ca lipsite de perspectivă (*Bădrăgi, Găvănoasa, Călinești, Eminescu, Mereuți, Munteni, Odaia, Răzoaia, Urziceni* ș.a.) sau pentru că au fost comasate cu alte localități (*Alexăndreni, Berești, Copăceanca, Dănuțeni, Mihăileni, Unteni* ș.a.) – sate strămtorate, supuse dispariției. De aici nefastele migrații ale populației băștinașe în alte ținuturi și în alte țări. S-a promovat astfel, ca și în anii de foamete și ai masivelor deportări ale populației locale în gulagurile staliniste, politica de înstrăinare a țăranilor de pământ, a băștinașilor de meleagurile străbune, ale cărei consecințe se fac simțite până astăzi.

Numai în câteva decenii au fost „rebotezate”, cu nume în spiritul fostului regim, circa 100 de localități. Astfel, *Bălanu* se substituie cu *Малиновское, Denevița* cu *Светлый, Decebal* cu *Новая Татаровка, Dolna* cu *Пушкино, Suza-Vodă* cu *Димитрова, Geamăna* cu *Красноармейское, Ghica-Vodă* cu *Мичурино, Ialoveni* cu *Кутузово, Mihnea-Vodă* cu *Чапаевка, Șoldănești* cu *Черненко, Traian* cu *Первомайское, Voinescu* cu *Победа*. Unor nume de localități li s-au înlocuit formanții sau li s-au atribuit terminații rusești: *Antonești – Антоновка, Cio-*

Iasi – Чолаковка, Constantinești – Константиновка, Sturzești – Стурзовка, Ștefănești – Степановка, Volintiri – Волонтировка.

În arealul toponimic românesc din dreapta Prutului mai circulau nume de localități scrise și rostite corect, în spiritul limbii noastre – *Alexăndreni, Arionești, Butuceni, Cisoara, Hârtopul Mare, Izvoare, Lucești, Mlădinești, Poiana, Sălcița, Troian*, iar în stânga Prutului – *Александрены, Арионешты, Бутучаны, Кокора, Большой Гертон, Изворы, Лучешты, Младинешты, Пояны, Салкуца, Трояны*. Au fost denaturate, artificial, pentru a contesta originea lor română.

Urbonimia Chișinăului devenise arena propagandei ideologiei comunisto-bolșevice. Fondul onimic urban a devenit unul revoluționar-militarist: *Армейская, Красноармейская, Красногвардейская, Красного Знамени, Кубинской Революции, Октябрьская, Оружейная, Партизанская, Пограничная, Пугачева, Советской Армии, Чапаевская* etc. Partea de sud-vest a orașului se transformase într-o nouă Siberie, prin denumirile de tip oriental-asiatic: *Алтайская, Амурская, Барнаульская, Енисейская, Новосибирская, Омская, Томская, Уссурийская*.

În antroponimie atestăm aceleași nume și forme infecte: *Аиона, Боборуз, Дикосарь, Калугер, Леподат, Магура, Падурян; Иван, Пётр, Степан, Фёдор, Фёкла*, în locul numelor autentice românești, tradiționale și corecte: *Aioanei, Biburuz(ă), Decusară, Călugăru, Lepădatu, Măgură, Pădureanu; Ion, Petre (Petru), Ștefan, Tecla*, lipsind cu desăvârșire principiile și normele de redactare a numelor de persoane.

„Două limbi, două ideologii” și, prin urmare, două sisteme onomastice, complet diferite – unul românesc și altul moldovenesc. Iată „piatra filozofală” a politicii imperiale promovate până nu demult în lingvistica și istoriografia din Basarabia. A fost nevoie de timp, de eforturi susținute, de o luptă perseverentă pentru a demasca falsitatea doctrinei absurde, conform căreia moldovenii, românii basarabeni, ar vorbi o altă limbă, deosebită de cea română, prin urmare trebuind, chipurile, să dispună și de un lexic, și de un sistem gramatical aparte, precum și de o altă scriere, și de un alt complex onomastic – „moldovenesc”. Teoria moldovenismului, după cum se știe, a fost combătută cu dovezi și argumente incontestabile, demonstrându-se că limba vorbită de populația majoritară din Basarabia este cea română, adevăr științific recunoscut astăzi pe plan național și internațional.

Revenirea la grafia latină și adoptarea normelor ortografice unice românești, în istoricul an 1989, au legiferat reglementarea onomasticii naționale pe bază

de noi principii. Au fost elaborate regulile privind ortografierea în românește și transcrierea în alte limbi a numelor proprii geografice și de persoane, fiind concepute noi lucrări științifice și cu caracter aplicativ-practic (dicționare, ghiduri, îndreptare normative).

Problemele reglementării numelor de locuri și localități au fost discutate la cele mai prestigioase foruri publice și științifice: comisii republicane, consilii științifice, sesiuni, simpozioane și congrese onomastice. În acest domeniu au fost adoptate decizii și legi speciale [4]. Conform acestor hotărâri și legi au fost elaborate normele de scriere în limba română și de transcriere în alte limbi a numelor de orașe, comune și sate, pornindu-se de la formele originare, tradiționale și corecte ale toponimelor, de la variantele funcționale consacrate în întreg spațiul geografic românesc. S-au întocmit și s-au editat atlase și hărți geografice în limba română, dicționare și îndreptare normative, inexistente anterior [5; 6].

În paginile revistelor și ziarelor, la radio și televiziune au fost susținute rubrici și emisiuni permanente de cultivare a vorbirii, inclusiv de popularizare a formelor corecte ale onomasticii și toponimiei din Basarabia (A. Eremia, M. Cosniceanu, A. Dumbrăveanu ș.a.): În lumea cuvintelor, Grai matern, Onomastica și normele limbii, Localitățile Moldovei în toponimie și documente istorice, Toponimie și istorie.

În acest fel ne-am debarasat de monstruoasele forme de transcriere în limba rusă: *Бельцы, Бендеры, Каприаны, Джурджулешты, Дондюшаны, Дубоссары, Единцы, Оргеев, Сороки* (pentru *Bălți, Bender, Căpriana, Giurgiuștii, Dondușeni, Dubăsari, Edineț, Orhei, Soroca*). Multor localități li s-au restabilit denumirile tradiționale: *Dolna, Ialoveni, Sângerei, Șoldănești* etc. Unele sate, ce au fost anterior desființate sau comasate, au obținut statutul de altădată de așezări independente, restabilindu-li-se, în același timp, și vechile denumiri: *Восча, Супцини, Фрăсинеști, Хулубоаиа, Мăгуреанца, Унțești* etc. Altor li s-au corectat denumirile: *Antonești, Bucovăț, Citereni, Cobasna, Hărești, Ofatinți, Sturzești, Ștefănești, Volintiri*, în locul celor de transcriere eronată: *Антоновка, Быковец, Четыряны, Колбасна, Горешты, Выхватинцы, Степановка, Волонтировка*.

Au fost revăzute și urbonimicele localităților din republică. O bună parte de străzi, bulevarde și piețe din Chișinău au revenit la denumirile lor vechi, de până la 1940. Pentru o serie de nume topice urbane au fost precizate formele lor ortografice și de transcriere. Străzilor noi li s-au dat și denumiri noi, moderne, sonore, în corespundere cu tradițiile culturale și datinile strămoșești, ținându-se cont, în același timp, și de particularitățile fizico-geografice și naturale locale [7].

La edificarea acestei opere de cultură și spiritualitate românească au contribuit savanți, scriitori, ziariști, cadre didactice. Aplicarea principiilor de reglementare a onomasticii conform deciziilor și legilor adoptate a revenit echipelor de cercetători din cadrul Institutului de Lingvistică (actualmente Institutul de Filologie al Academiei de Științe a Moldovei, sectorul Onomastică), fostului Departament de Stat al Limbilor, comisiilor specializate republicane și municipale.

Reglementarea onomasticii naționale s-a realizat în urma cercetărilor minuțioase ale surselor documentare (hrisoave, catagrafii, cronici, lucrări cartografice, documente de arhivă etc.) și ale materialelor, anchetelor toponimice efectuate nemijlocit pe teren (în zeci și sute de localități).

Cu părere de rău însă, și astăzi hărțile republicii, publicațiile periodice, documentația oficială abundă în nume și denumiri artificiale, banale, cu forme anacronice, inventate. Actele de stare civilă și de identitate sunt perfectate după principii și metode învechite. Multe probleme au fost soluționate în modul cel mai serios, dar și multe încă își așteaptă soluționarea. Ca obiective de realizare și sarcini de perspectivă se impun:

1. Elaborarea și aprobarea unei *Legi a numelor proprii*, care să stabilească reguli și norme de utilizare corectă a toponimelor și antroponimelor în documentele oficiale, în actele de stare civilă, în lucrările cartografice, în publicațiile periodice. În actele personale e cazul să se renunțe la formula din trei componente *prenume – patronomic – nume de familie*: *Ana Nicolae Florea, Ion Vasile Moraru* (și, cu atât mai mult, la formula străină de nominație personală: *Ana Nicolaeвна Florea, Ivan Vasilevici Moraru*). În toate tipurile de documente sunt anacronice numele și denumirile eronat scrise sau transcrise: *Cojuhari, Dubolari, Rotari; Cagul, Orgheev, Sorochi, Suvorovo, Trușeni*.

2. La o eventuală redacție a *Legii privind organizarea administrativ-teritorială a republicii* ar fi oportună indicarea asupra substituirii simbolurilor onimice ale regimului bolșevic-stalinist: *Сепаевка, Красноармейское, Дзержинское, Иличевка*. Până astăzi în autonomii mai sunt vehiculate toponimele agrare triumfaliste: denumiri de gospodărie agricole, de întreprinderi și organizații – amprente ale ideologiei vechiului regim – „Авангард”, „Большевик”, „Заря”, „Новая жизнь”, „Победа”, „Светлое”.

3. Din *Comisia pentru reglementarea onomasticii naționale*, recent constituită prin hotărâre de guvern, nu face parte niciun specialist în domeniu, în special antroponimist. De aceea, componența comisiei trebuie să fie revăzută și în fruntea ei să fie desemnată o persoană competentă din domeniul onomasticii.

4. În prezent, certificatele privind autenticitatea și corectitudinea numelor de persoane și a denumirilor de localități sunt eliberate de serviciile de stare civilă și de alte instituții, în cadrul cărora, de asemenea, nu activează niciun onomastician. Cine să confirme, de exemplu, că prenumele *Prăngache*, înscris într-un act mai vechi, e identic cu prenumele *Pancratie* dintr-un document mai nou sau dacă ambele nume vizează una și aceeași persoană? Cine demonstrează identitatea unor nume de localități eronat scrise sau transcrise ori înregistrate cu forme de circulație locală: *Carasna*, *Chirgani*, *Chislița*, *Cocora*, *Hageaptula*, *Peștea*, pentru *Carahasani*, *Crihana*, *Câșlița*, *Cucoara*, *Hagiabdul* (azi *Cuza-Vodă*), *Peciștea*? Instituțiile respective nu dispun de informații documentare referitoare la localitățile care au purtat și alte denumiri, acestea de asemenea figurând în diferite documente și acte personale. De informații complexe sub aspect lingvistic, istoric, etnologic, geografic etc. dispune Institutul de Filologie, posesor al *Băncii de date* în toponimie și antroponimie, creată pe baza materialelor anchetelor de teren și din surse documentare. De altfel, pentru certificatele cu pricina se percep taxe exagerate. Să fie acesta un mod de a face business onomastic? E necesară, prin urmare, o redistribuție a funcțiilor și, bineînțeles, a responsabilităților în domeniu.

5. Atlasele și hărțile geografice, precum și unele ghiduri informativ-geografice sunt elaborate și editate astăzi de tot felul de SRL-uri. De aici inovațiile-trăsnet: *Elveția*, statul central-european este poziționat cartografic în Scandinavia, peninsula în nordul Europei (confuzia se datorează similitudinii numelor aflate odinioară în circulație la noi – *Șveția* și *Șvețaria*); *Marea Ciuccilor* și *Peninsula Ciuccilor* sunt traduse greșit în unele hărți, deși în limba română demult sunt acceptate variantele *Marea Ciukotsk* și *Peninsula Ciukotsk*. De precizat că anterior toate lucrările cartografice (atlasele, hărțile) erau redactate și avizate de Institutul de Filologie, de aceea revenirea la practica respectivă de reglementare a onomasticii ar fi o soluție rezonabilă.

6. Deciziile oficiale de altădată prevedeau ca toate modificările în toponimia localităților să fie coordonate cu lingviștii de la Academia de Științe a Moldovei. Probabil că acestea au fost date uitării sau, pur și simplu, sunt neglijate. Și iată rezultatele, doar unul singur menționat aici. O localitate din raionul Fălești a fost denumită oficial *Fabrica de Zahăr*, fiind tradusă literalmente din limba rusă *Сахарный Завод*. Ulterior locuitorii acestui orașel refuzau să ridice certificatele de naștere ale copiilor din cauza mențiunii: „Născut în / la Fabrica de Zahăr”.

Actualmente se impune o reglementare strictă a normelor în domeniul onomasticii, pentru că astfel vom bara calea numelor și a denumirilor artificiale,

banale, străine tradițiilor noastre istorice și culturale. Numai astfel vom contribui real și eficient la restabilirea și protejarea fondului onomastic național.

Bibliografie ■

1. A. Gonța, *Documente privind Istoria României. A. Moldova. Veacurile XIV-XVII (1384-1625). Indicele numelor de locuri*, București, 1990.
2. *** *Moldova în epoca feudalismului*, vol. VII, partea II, Chișinău, 1975.
3. *** *Rospisi zemlevladienia i soslovnogo stroia naselenia Bessarabii po dannâm perepisi 1817 goda*, Chișinău, 1907.
4. *** *Legea privind organizarea administrativ-teritorială a Republicii Moldova* // Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 116-118, 30 decembrie 1998.
5. A. Eremia, M. Cosniceanu, *Nume de persoane (Licinâe imena)*, Chișinău, 1974.
6. A. Eremia, *Nomenclatorul localităților din Republica Moldova*, Chișinău, 2001.
7. A. Eremia, *Chișinău. Ghidul străzilor*, Chișinău, 2000.